

եւ այն, եւ ամենուն նշոյն կը կրկնուէր՝ այս գործողութեան ամէն մարդ կրնար հանգիստտես ըլլալ: Բայց ասով գործողութիւնը չէր լինար: Ի հաստատութիւն գլխահարկը վճարելուն՝ մարդը վզէն եւ ձեռքէն կախուած նշան մը պիտի կրէր բոլոր հարկահանութեան ատեն: Այս նշաններն առասանով վզին եւ ձեռացը վրայ կ'անցուէին եւ կապարով կը կնքուէին: Հաւաքածոյիս առաջնորդ ցուցակն երկու հատ այսպիսի կապարեայ հարկանշանի պատկերը կը ցուցնէ: Հարկատուն անգործարար մ'ալ կ'ընդունէր, որուն մէջ իւր որոշէ նշանները կը նշանակուէին՝ որպէս զի ամենեւին խաբէութիւն չըլլայ: Հաջագործ Ալու-պէքիւրին անգործարարին մէջ այսպէս գրուած է. «Այս մարդս այր կատարեալ է, ձերմակ գունով, արծուաքիթ, արտեւանունքն երկայն, անմօրուս, քունքն անմազ, գլխոյ մաշկը բնական, ինք մարմնեղ,» Հաւաքածոյիս մէջ գանուող քանի մը պապիրոսք մշակութեանց վրայօք տեղեկութիւն կու տան: Իններորդ դարու Յ. Բ. ձեռագիր մը կը վկայէ որ շաքարի եղեգան մշակութիւնն այն ատեն Եգիպտոսի մէջ շատ ծաղկեալ էր: Առեւտրական յանձնարարութեանց, նամակաց, հատուցման մուրհակաց եւ անտեսական հաշուոց մէջ շաքարը տեպ կը յիշատակուի: Արաբացոյց ժամանակները հարկերու օժիտները շատ շքեղ ու փառաւոր կ'ըլլային. անոնց մէջ բաց ի թանկագին եւ ազնիւ զգեստեղէններէ եւ ականակապ զարդերէ՝ հոտուէտ օծանիւթները մեծ տեղ կը բռնէին: — Եգիպտոսի մէջ անպակաս էին ամէն տեսակ համեմանք, որ բշչական զեղադրոց մէջ առատապէս կը գործածուէին: Դեղագրերը մեր միջնդարեան դեղագիրներէն շատ քիչ կը տարբերին. բոլոր ծանրակշռութիւնն ազգու մարդողական դեղերու վրայ կը գրուէր: Տեղւոյս անձնութիւնը չիներին այլ եւս օրինակներ հաղորդել. բայց այս կէտս մեծապէս դիտելի է որ Արաբացիք գեղարուեստից հակառակ չէին ամենեւին: Ի տես դրուած թղթերուն մէջ արաբական գծագրութեան եւ քանդակագործութեան նմոյշներ կը տեսնէք, որով կը հերքուի այն առ հասարակ ընկալեալ կարծիքը թէ՛ Կուրանը կ'արգելու մարդկան եւ անասնոց կերպարանքը հանել: Չիաւորի մ'ուրուագիծը կը տեսնէք այնպէս բնական, զգեստներու ծալքերն ու կերպարանքն այնպէս կենդանի ու ճիշդ գծագրուած բոլորովին տարբեր բնականական ընդարմացեալ արուեստին կոշտ գծերէն, որ կարծել կու տայ թէ Արաբացիք՝ ինչպէս

գիտութեանց նշոյնպէս գեղարուեստից ալ վերլուսին ծննդեան դարուն առաջին մղումը տուած ըլլան: Թերեւս այս մեր ըսածը պատմական հերետիկոսութիւն համարուի ցայժմ տիրող կարծեաց առջեւ, սակայն Ալեքիզանդրի հաւաքածոյն այեւայլ բաներու վրայ շատ կարծիք փոխել կու տայ:

Առաջնորդ ցուցակն այս եւ ուրիշ շատ բաներ կը նկարագրէ: 38 տղագրական թերթ է, եւ 90 նմանատիպ ընդօրինակութենէ զատ 20 հատ ալ շատ լաւ յարջած տախտակ ունի: Արաբական մասն՝ որ այնչափ զարմանալի բաներ յերեւան հանած է՝ Յ. Բարապաշէր ուսուցչականին աշխատասիրութիւնն է:

ՄՅՈՒՐԱՅԵՆ ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Նիկիոսիի ուս. հնագիտին հրատարակած Ռուսաս Ա.ին (Ալաճալուի) սեպագիր արձանագրութիւնը Հանգիսիս ընթերցողաց ծանօթացնելէն ետեւ՝ Պր. Ն. Յովհաննեսեանց ուսուցչականը Մոսկուայէն խմբագրութեանս հասուցած է նշն Նիկիոսիին հրատարակած չորս ուրիշ արձանագրութիւններ, զորս պատուական ուսուցչականին գիտողութիւններով կը հրատարակենք:

Թ. Արձանագրութիւն Ռուսա Բ.ի (Արմաւրից)

տող 1 Ռուսա որդի Երիմէի
 2 այս տունը — — — — —
 3 Ա Ռ Ի Դ Լ Բ (1432) ka — — —
 (Կրկնորդ եւ երրորդ տողերի երկրորդ կէտը պակասուեալ):

Ի. արձանագրութիւն Սարգուրի Բ.ի (Արմաւրից)

տող 1 Խաղըի, տիրոջ, այս տունը Սարգուրի
 2 որդի Արգիշտիի նորոգեց. ապարանքը
 3 քանդուած վերանորոգեց — — —
 4 ku — u — — — — —
 5 Սարգուրի որդի Արտիշտիի — — —
 6 ձա — ta — — — — —
 7 i — — — — —
 8 te — ku
 9 եւ 10 (ի սպում ընդհանրէն):

ԻԱ. Արգիշտիի արձանագրութիւն (Սարգուրիից)

՝ Տես Հանգիսի Ա.ի. 1894 եր. 70:

- տող 1 Ես նուաճեցի քաղաքն Ախուրեանի
 2 քաղաքի Աշտուխինի երկիրն
 3 երկիրն Գեալուս . . . խի
 4 քաղաքն Աշտուխինի ես նուաճեցի
 5 երկիրն Էսիուհնի, երկիրն Իբիրանի
 6 na—a—li— a—nu—i a—ni (?)
 7 — թագաւորին երկրի Էսիուհնի.
 8 Արգիշտի ասումէ
 9 ըստ հրամանին (աստուծոյ) Խաղդի
 10 (աստուծոյ) Թէլիշա, (աստուծոյ) Ար-
 գինի աստուծոյ. —
 11 Յաղողութիւն տան (ինձ) աստուածք
 12 — կանգուն ես խնցի
 13 քաղաքն Կալախի
 14 (երկրից) Էսիուհնի ես բաժանեցի
 15 — 100 20 100 —
 16 — 150 — 6000 — 100 —
 17 Խաղդիացոց մեծաց
 18 Արգիշտի որդի Մենուայ,
 19 արքայ հզօր, արքայ երկրին Բիայնայ
 20 որ ամպրումէ քաղաքում Տուշպա
 21 Արգիշտի ասումէ
 22 ով այս արձանագրութիւնը կը հե-
 աացրնէ,
 23 ով կը ջնջէ այն մարդուն
 24 (աստուած) Խաղդի, (աստուած) Թէլիշ-
 քա, (աստուած) Արգինի
 (Վերջին երկու տողերը անհասկանալի են):

ԺԵ. արձանագրութիւն Սարգուրի Բ.ի
 (Ջախալու գիւղում) կրկին ուղղագրեալ եւ
 լրացրած.

- տող 1 (Աստուծոյն) Խաղդեայ ես աղօթեցի,
 տիրապետող հզօրին,
 2 որ տուաւ շիրիկութիւն երկրիր:
 3 Սարգուրի ասումէ՝ մօտենալու ժա-
 մանակ
 4 ես տիրեցի շիրիկութիւնի երկրին,
 5 ես բաժանեցի երկրից Ուրտախինի,
 6 (աստուած) Խաղդիացոց մեծաց,
 7 Սարգուրի, որդի Արգիշտիի,
 8 արքայ հզօր, արքայ մեծ, արքայ եր-
 կիրների, արքայ արքայից
 9 որ բնակումէ քաղաքում Տուշպա:

ՊԲ. Յովհաննիսեան կը յաւելու: Վերը բե-
 րուած արձանագրութիւնը եւ մանաւանդ Ուու-
 սա Ա.ի արձանագրութիւնը բովանդակումն իւ-
 րեանց մէջ բաւական հարուստ նիւթեր Հայոց հին
 աշխարհագրութեան համար. յիշեալ նիւթերը
 ցանկալի է ուշադրութեամբ ուսումնասիրել եւ

նոցա միջնորդութեամբ պարզել մեր աշխարհա-
 գրական անուանց ստուգաբանութիւնը: Այս-
 ձաւուր Ուուսա Ա.ի արձանագրութիւնից 6 տո-
 ղում մենք կարգում ենք «երկիրը Տերիու-
 շանի», Վերջին անունս միջ յիշեցնում է
 Տերուսական բերդի անունը (°) ուր նստում
 էին Վորիկեան թագաւորները: Սարգիշտի-
 ղում գտնուած Արգիշտիի արձանագրութեան
 մէջ յիշումէ «քաղաքն Ախուրեանի», տարա-
 կոյս չկայ որ Ախուրեան գետի անունը այստեղից
 է ծագում եւ համարեալ թէ առանց փոփոխու-
 թեան նախահայերից հասել է պատմական
 կայաց: — Մենք կը յաւելունք թէ նոյն արձա-
 նագրութեան մէջ նշանակուած երկիրներն հիւ-
 սիսային կողմէ՝ Ախուրեան գետին ռոպած տե-
 դերուն մօտերը փնտռելու է, այսպէս՝ Էսիուհն
 (Ուղիք), Իբիրանի (Իբերիա — Վերք), Աշտու-
 խինի (Արտասան): Շիրիկութիւնի անունը Շերակ
 է, եւ Ուրտախինի՝ Ուրդու. — Ուրարդու —
 Այրարատեան:

Բ Ժ Ժ Կ Ա Կ Ա Ն

ԶԶ.

ԺԱ. ԱթոլԱղԱՅԻՆ (ԳԵՂԱՄՈՐԺՈՒԹԻԻՆ)
 (ՀԵՂԱՆԻՍԻՆԻՆԻ)

ՊԳ. Աթոլպատին Հաւաքածոյ: — Գրուա-
 ծոյս մանրամասնութեանց խաղաղութիւնը պատ-
 շած կարգաւ կատարելու համար, պէտք է յստաջ
 քան զամենայն որոնեք թէ ինչպէս, երբ եւ որչ
 ձեռք գողցութիւն առած է. այսպիսով իւրե-
 նանք իմանալ թէ ունի որոշ հեղինակ եւ ով է:
 Ար գուշակեց որ զարմանք, էթէ չընենք՝
 ապշութիւն, պիտի պատճառէ այս մեր սկզբնաւո-
 րութիւնս այն մարտադրոտոց, որոց մէջ բաւական
 տարածեալ կարծիք կայ՝ թէ Աթրաոյկատոյ բազ-
 մաբեզուն գրչին արդիւնքն է Աթրապատին: Հնար
 է նաեւ որ այս կարծեաց տեսրք աւելորդ եւ ան-
 պատշաճ ժամապահանութիւն համարին ինդիք
 յարուցանել յայտմ մասին. թերեւս ոմանով իրեւ-
 նախատինք նկատեն — հռչակաւոր Բժշկապետին
 անունն ի միակողմն թողլով — ինքնահնար Հաւա-
 քածոյ վերաբեր գնեցն այնպիսի աշխատութեան,
 որ իւր մատենագրական պատկին ազնուագոյն գո-
 հարն կրնար կոչուիլ:

Եւրաքելով հանդերձ ամսօրացի Բժշկապե-
 տին պատուոյն նախանձախնդրաց կարծիքն, կ'ա-
 ղաշենք ի կախ պահել առ սակաւ մի իրենց գա-
 տաստանն, յուսալով որ երբ յստաջ բերուելու
 պատճառներն անկողմնակալութեամբ կ'ունեն, կը
 տեսնեն թէ Գ. Աթրապատին չէ եւ չի կրնար բւ-
 լալ միակ հեղինակի գործ, ոչ Աթրաոյկատոյ եւ
 ոչ այլոց ուրուք, եւ թէ Հաւաքածոյ կամ այնմ